

ישיבת דרישה

“זה אלי ואנוהו”

על מהות אמירת הלל בכלל, ולקראת יום העצמאות

“הלל זה, מי אמרו?”

המדרש במסכת פסחים מבקש לייחס את כתיבת ששת פרקי התהילים של ההלל למשה רבינו ולישראל, ומציע שהם נאמרו לראשונה אל מול קריעת ים סוף, בעת שעלו בני ישראל מהים והודו לקב"ה על נס הצלתם.

מחלוקת הפוסקים האחרונים לגבי אמירת הלל ביום העצמאות אמנם מובילה אותה ללבוש צורות שונות בקהילות שונות – הלל שלם לעומת חצי הלל, בברכה או בלי ברכה, גם בלילה או רק ביום. אך בכל צורה שתלבש, אמירת ההלל מבטאת תנועת נפש עמוקה ועתיקה. בשיעור זה, ננסה לברר את מהות אמירת ההלל ולמצוא לה ביטויים נוספים לקראת יום העצמאות הבעל"ט.

מהלך השיעור

- עיון בסוגיות במסכת פסחים ובמסכת מגילה מעלה בפנינו השוואה משולשת, בין ההלל שאנחנו מכירות היום, שירת הים (וההגדה של פסח) ומגילת אסתר. ההשוואה חושפת בפנינו מהות של אמירת ההלל: סיפור מפורט של הנס.
- מה עושה סיפור הנס וההלל? נתחיל את הבירור מרש"י על הפסוק בשירת הים “זה א-לי ואנוהו”. סיפור הנס הוא מעין הצבעה באצבע: זה הקב"ה וזה הנס שהוא עשה לנו.
- הרבי מלובביץ' מוסיף לנו רובד שני בהבנה – כשאנחנו מספרות מה קרה לנו, איפה התחלנו וכיצד הקב"ה הציל אותנו, אנחנו יכולות לעכל ולעבד את החוויה ובאמת להכיר בנס שנעשה לנו.
- ה“תפארת יוסף” ממשיך צעד נוסף הלאה. כשאנחנו מכירות בנס שהקב"ה עשה לנו, ורואות כיצד הוא התחולל – בין אם בדרך פלאית ובין אם בדרך הטבע – אנחנו מבינות שאין פה משהו מיוחד באמת מצד הקב"ה. הקב"ה מחדש כל יום מעשה בראשית, ויכול להנהיג את העולם לדרך כזו או לדרך אחרת, אבל הנס שהוא עשה לנו הוא באמת בשבילנו. יותר מכך: הקב"ה חולל את הנס בצורה טבעית כי הוא רוצה שנגיש שהנס בא כתוצאה של מעשים טובים והשתדלות שלנו. המשימה שלנו היא להבין כיצד אנחנו ראויות לנס ולהמשיך לפעול פעולות טובות.

א. פסחים קי"ז ע"א

הסבר המקור

הגמרא מבקשת לברר מהו המקור של ההלל – מי אמר את ששת פרקי התהילים המקוריים המרכיבים אותו? מונחות בפנינו שתי אפשרויות: דוד המלך, לו מיוחסות “כל תושבחות האמורות בספר תהילים”, או משה וישראל. דעה אחת סוברת שההלל נאמר ונתקן רק על ידי דוד המלך, ושהשבח שמשה ובני ישראל אמרו בשעה שעלו מהים הוא שירת הים. דעה נוספת סוברת שההלל נתקן על ידי משה ובני ישראל, והגמרא תומכת בדעה זו ומחזקת אותה.

מאחורי הדיון הטכני או ההיסטורי עומדת השוואה שחשוב לשים לב אליה. מדוע דומה שירת הים לאמירת ההלל? ניתן לומר ששתייהן מהוות פעולות דומות מאוד – פה ופה אנחנו מספרים על החסדים והניסים שהקב"ה עושה איתנו. שירת הים היא מקרה פרטי של אמירת הלל, ומתמקדת בנס המסוים של יציאת מצרים וקריעת ים סוף, בעוד ההלל שבתהילים הוא סיפור כללי ורחב יותר.

שאלות לדיון

1. מה מנסה הגמרא לומר לנו בקביעה שאת ההלל תיקנו משה וישראל בקריעת ים סוף?
2. על אלו קווי דימיון בין שירת הים להלל מצביעה ההשוואה של הגמרא בין השניים?

ב. מגילה י"ד ע"א

הסבר המקור

בכל דברי הנביאים שבתנ"ך, לא התחדשה אף מצווה על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילת אסתר בפורים. מדוע? רבי יהושע בן קרחה מציע קל וחומר מפסח – אם בפסח, בו יצאנו מעבדות לחירות, אנחנו אומרים שירה, כיצד נוכל שלא לומר שירה בפורים שבו יצאנו ממוות לחיים? הגמרא מותחת קו בין שני מושגים מאוד דומים – שירה והלל. בפסח יש לנו גם שירה וגם הלל, כחלק מההגדה ומהלך ליל הסדר. לכאורה, קריאת המגילה היא מעשה של שירה, בעוד שההלל אליו מתייחסת כאן הגמרא הוא ההלל שאנחנו מכירות היום – פרקי התהילים. רב נחמן קובע קביעה חשובה: לדעתו, קריאת המגילה היא לא רק שירה אלא הלל של ממש. הקביעה של רב נחמן משלימה לנו השוואה משולשת בין ההגדה של פסח למגילת אסתר ולהלל. הצד השווה בשלושתם הוא סיפור הנס בפירוט ובהרחבה.

שאלות לדיון

1. בהבנה המקורית של הגמרא, מה ההבדל בין שירה להלל? כיצד תגדירו כל אחד מהמושגים?
2. אם לשיטת רב נחמן "קרייתתה זו הלילה", מה אנחנו יכולות להבין מכך על מהות ההלל?

ג. שמות ט"ו א-ב

ד. רש"י שם ד"ה "זה אלי ואנוהו"

הסבר המקור

המילה "זה" בכתובים משמשת בדרך כלל להתייחסות לדבר נוכח ומוחשי – משהו שאפשר לראות וממש להצביע עליו. כשהיא מופיעה כאן, בתוך שירת הים, היא מעוררת את רש"י לשאלה: מהו "זה"? על מה מצביעים בני ישראל במילה "זה"? רש"י מתייחס למדרש במכילתא דרבי ישמעאל, ומסביר שהקב"ה התגלה בפני בני ישראל, עד כדי כך שיכלו להצביע עליו באצבע. ההשוואה בין שירת הים לאמירת ההלל שעליה הצבענו במקורות הקודמים, מלמדת אותנו נקודה חשובה ראשונה על המהות של אמירת ההלל שנרמזת במילה "זה". הפסוקים הבאים בשירת הים ממשיכים ומפרטים את מעשה הנס ומהלך ההצלה – הקב"ה קרע את ים סוף, הטביע בתוכו את המצרים והציל את בני ישראל. סיפור מעשה הנס והפירוט שלו ממחישים את ההצלה ומנכיחים אותה, וככל שסיפור הנס מפורט יותר כך אנחנו יכולות יותר להתבונן בו, להצביע בדיוק ולומר "זה" – זה הקב"ה, זה נס שהוא חולל בעולם.

שאלות לדיון

1. על איזו שאלה עונה רש"י כשהוא מפרש את המילים "זה א-לי"??
2. נסו למצוא יחד בפסוקים שבהמשך שירת הים כמה שיותר ביטויים שמספרים צדדים שונים בנס ומגלים כיצד הוא התרחש

הסבר המקור

שירת הים, בה עסקנו במקור הקודם, מספרת על נס גלוי שהתחולל בחוץ לדרך הטבע. בנס כזה, קל לנו מאוד להצביע ולומר: "זה נס", "זו התגלות של הקב"ה", אבל לא תמיד מתאפשרת לנו הבנה פשוטה כל כך. לפעמים, כמו במגילה, הנס "מלובש בדרכי הטבע" ונסתר, ואנחנו צריכות לברר אותו ולחשוף אותו לפני שנוכל להכיר בו. לעתים קרובות, כשקורה לנו משהו גדול – התרגשות גדולה או טראומה חלילה – קשה לנו לעבד את החוויה ולהכיר במה שקרה לנו. כך או כך, בין אם הנס נסתר מאיתנו ובין אם אנחנו קרובות אליו מדי, כל עוד אנחנו לא יכולות לתפוס את הנס ולהרגיש אותו, לא נוכל להודות לקב"ה עליו ולהכיר טובה.

הרבי מלובביץ' מלמד אותנו שקריאת המגילה, כמו שירת הים, היא מעשה של סיפור הנס. דווקא סיפור הנס, כשאנחנו מספרות מה קרה לנו, איפה התחלנו וכיצד הקב"ה הציל אותנו, מאפשר לנו לעבד את מה שחווינו ולהרגיש באמת את ההצלה.

שאלות לדיון

1. בהבנה המקורית של הגמרא, מה ההבדל בין שירה להלל? כיצד תגדירו כל אחד מהמושגים?
2. אם לשיטת רב נחמן "קרייתתה זו הלילה", מה אנחנו יכולות להבין מכך על מהות ההלל?

ו. תפארת יוסף על מסכת תענית כ"ה ע"א

הסבר המקור

ה"תפארת יוסף" מצטט את אביו, האדמו"ר השלישי של חסידות ראדזין (המוכר בשיטה שחידש במצוות התכלת), שמתאר את שלבי התהליך הפנימי שעובר האדם בהכרת הנס שנעשה לו. אמירת ההלל וברכת הנס, הוא מסביר, הם ביטויים שונים של השלמת התהליך – שני שיאים שונים שאליהם האדם מגיע.

בשלב הראשון, אנחנו מבינות שהקב"ה עשה לנו נס. בין אם קרה לנו משהו פלאי ועל טבעי, ובין אם עולם כמנהגו נוהג אבל הדברים הסתדרו בדיוק בצורה הנכונה, אנחנו מכירות שההצלה שהגיעה לנו היא מהקב"ה, והוא כיוון את הדברים במיוחד בשבילנו. מתוך ההכרה האמיתית בנס נובעת הברכה – ברוך ה' שעשה את הנס הזה.

ובכל זאת, ההכרה בנס היא לא היעד הסופי. בשלב הבא, אחרי שאנחנו מכירות בכך שנעשה לנו נס, אחרי שאנחנו יכולות להצביע עליו ממש, מוטל עלינו להמשיך להעמיק ולברר מדוע זכינו בו, כדי שנוכל "להמשיך את האור". ה"תפארת יוסף" מחדש שהקב"ה מסתיר מאיתנו את הניסים בכוונה, ורוצה שנצטרך להתאמץ ולגלות אותם. הקב"ה רוצה בעבודה שלנו – רוצה שנרגיש שיש ערך למעשים שלנו ולמאמצים שלנו להיות זכאים לניסים.

כך, אנחנו מוסיפות רובד נוסף להבנה שלנו את אמירת ההלל. האמירה בפה והסיפור המפורט נועדו לעזור לנו לברר ולגלות את הנס שנעשה לנו. רק כשאנחנו מסוגלות להצביע על הנס, אנחנו יכולות גם להרגיש באמת את ההצלה ולהודות עליה. מתוך ההכרה בנס, עלינו לברר מהם המעשים הטובים שעשינו כדי להיות ראויים לנס, ולהמשיך לעשות עוד ועוד מעשים טובים כאלו.

שאלות לדיון

1. לקראת יום העצמאות, נסו לחשוב מהם הדרכים השונות שבהן אנחנו אומרות הלל על מדינת ישראל. כיצד אנחנו "מצביעות" על הנס?
2. כיצד אנחנו ממחישות לעצמנו את ההצלה שחווינו, כך שנוכל להרגיש באמת את הטוב מהקב"ה?
3. אלו מעשים טובים אנחנו יכולות לעשות, ביום העצמאות ומתוכו, כדי להמשיך את האור שקיבלנו מהקב"ה ולהמשיך לממש אותו בעולם?